
Uusia avauksia noitavainojen historiankirjoitukseen

Marko Nenonen & Raisa Maria Toivo (toim.): Writing Witch-Hunt Histories. Challenging the Paradigm. Brill 2014. X + 220 s. ISBN 978-90-04-25790-0.

Kahdeksan esseen kokoelma on saanut alkunsa tutkimushankkeessa, joka on kiinteimmin yhteydessä Tampereen yliopistoon. Hankkeen tavoitteena on ollut tuottaa ajan-tasainen esitys joistakin noitavainojen historiankirjoituksessa tapahtuneista keskeisistä kehityskuluista sekä kehittää uusia lähestymistapoja ainakin joihinkin kentän alueisiin. Kolme kirjan esseistä keskittyy tutkimuksessa käytettyihin lähestymistapoihin ja tehtyihin tulkintoihin, neljä on omistettu alueellisiin erikoispiirteisiin liittyville kysymyksille (Suomi, Venäjä, Norjan saamelaisalueet, Pyreneiden niemimaa), ja viimeinen essee käsittelee noitauskon merkitystä globalisoituneessa nykymaailmassa.

Kirjan nimi sekä johdantoluvun otsikko ja perusteeksi olettavat, että on olemassa tietty paradigma, jonka kirjan toimittajat näyttävät tunnistavan viime vuosikymmenten uudesta noituuden historiankirjoituksesta, jota ovat julkaisseet esimerkiksi Robert Mandrou (1967), Hugu Trevor-Roper (1967), Alan Macfarlane (1970), Keith Thomas (1971), Norman Cohn (1975),

Richard Kieckhefer (1976), William E. Monter (1971) ja Eric H. C. Midedfort (1972). Näiden kirjoittajien sen paremmin kuin heidän jälkiään ja inspiraatioitaan seuranneidenkaan teksteissä ei kuitenkaan ole mitään, mitä voitaisiin pitää noitavainojen historiankirjoituksen yksilöivänä ja eksklusiivisena paradigmana.

Kun sanotaan, että reuna-alueet ovat yleisesti ottaen olleet vähäisen mielenkiinnon kohteena, seuraava kysymys, miten reuna-alueet tulisi määritellä ja kuka olisi parhaiten sijoittunut niiden tutkimisen kannalta. Varmastikin suomalaiselle Antero Heikkiselle on annettava tunnustusta hänen jo vuonna 1969 julkaistusta työstään, joka englanninkielisen käännöksen puuttuessa jäi valitettavasti laajasti huomiotta. On totta, että eurooppalainen tutkimus on ollut vahvasti taipuvaista keskittymään suuria ihmisjoukkoja koskeneisiin vainoihin ja niiden taustalla olevaan demonologiseen teoriaan. Kaiken kaikkiaan kritiikissä ei kuitenkaan arvosteta näiden tutkimusten tulosta eikä sitä, mikä merkitys oli 1970-luvulla kehitetyllä noitavainojen sosiaalisella ja henkisellä historiolla, joka asettui vastustamaan niin kirkkokuntien välisen polemiihin pitkiä perinteitä, ei-maallista mutta silti hyvin dominoivaa oikeudenkäytön historiaa kuin folkloristiikan tutkijoiden varsin erikoisia tutkimuksiakin. Oli hyvin loogista asettaa painopiste aluksi uuden ajan alun Keski-Euroopan massavainoihin, jotka olivat uusi ilmiö, sekä niihin liittyviin aikalaiskeskusteluihin.

Marko Nenosen esseen otsikko, joka viittaa noitavainojen kyseenalaiseen historiaan (*The dubious history of the witch-hunts*, s. 17–39) on siis itse varsin kyseenalainen, erityisesti Nenosen avauslauseen valossa. Nenonen väittää, että viime vuosisadalla julkaistu noituuden historiankirjoitus on keskittynyt selittämään ilmiötä,

jota ei ollut milloinkaan olemassa. Myös tässä Nenonen pyrkii näyttämään yksinkertaisen paradigman olemassaolon viittaamalla Keith Thomasin tutkimukseen köyhyyden relevanssista noituussyytösten selittäjänä ja Alain MacFarlanen ja Wolfgang Behringerin tutkimukseen syytettyjen mahdollisesta merkityksestä syntipukkeina. Kukaan näistä tutkijoista ei kuitenkaan koskaan pyrkinyt yleistämään tulkintojaan, ja vuosikymmeniä jatkuneen saksalaisen, ranskalaisen, sveitsiläisen ja englantilaisen alueellisesti suuntautuneen noituustutkimuksen jälkeen ala kärsii ennemminkin yleistysten puutteesta kuin yhden hallitsevan paradigman olemassaolosta.

Kuvalähteet tarjoavat paljon paremman tilaisuuden laajojen johdopäätösten tekemiseen, mutta niiden myötä esiin nousee kysymys siitä, antavatko ne meille muuta tietoa kuin sen, mitä niiden tekijät halusivat antaa. Charles Zika pohtii kysymystä kuvien ja noituustutkimuksen suhdetta käsittelevässä esseessään (s. 41–86). Tässä asiassa Zikan lähestymistapa, joka pyrkii ymmärtämään noituuskuvia kulttuurisen viestinnän ja merkityksen näkökulmasta, noudattaa luovan saksalaisen oikeushistorioitsijan Wolfgang Schildin ajatuksia. Schild toi esiin kysymyksen siitä, miten nämä kuvat palvelivat noituuden teorian ja propagandan uskottavuuden lisäämistä noituutta vastaan käydyssä taistelussa. Kyseessä oli ensimmäinen tutkimus, joka keskittyi noituutta esittävien kuvien tekstuaalisiin, sosiaalisiin, oikeudellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin funktioihin (s. 74, 76).

Noituus on usein liitetty ensisijaisesti naispuolisiin uhreihin, joten Raisa Maria Toivon essee sukupuolen roolista noituuden historiankirjoituksessa (*Gender, Sex and Cultures of Trouble in Witchcraft Studies: European Historiography with Special Reference to Finland*, s. 87–108) lähestyy yhtä alan ydin-

kysymyksistä. Jo jonkin aikaa on tiedetty, että tietyt maat ja alueet (esimerkiksi Englanti, Normandia ja Islanti) eivät sovi lainkaan naisuhriparadigmaan. Myös joissakin Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan osissa miesten osuus uhreista nousi 30 prosenttiin, mikä vie pohjan yrityksiltä tehdä selkeän feministisiä tulkintoja. Toivon suomalaisia noitavainoja koskevat tulokset vahvistavat tämän. Osoittamalla, mitkä olivat miesten ja naisten sosiaaliset roolit aikakauden suomalaisessa maalaisyhteiskunnassa, Toivo pystyy lisäksi liittämään miesten suuren määrän syytettyjen joukossa siihen, että miehet olivat tekemisissä tietyn tyyppisen taikouden ja tietynlaisen taloudellisen toiminnan kanssa. Kiinnostavaa on, että naisten osuus nousee välittömästi, kun oikeudenkäyntejä alettiin toteuttaa sapatiteorian pohjalta (s. 93–95). Toivon loppuhuomautukset siitä, mitä sukupuoli voi ja mitä se ei voi kertoa meille oikeudenkäyntien syistä, ovat yhtä ansiokkaita kuin hänen sukupuoleen perustuvan dikotomian kritiikkinsä (s. 104–105).

Marianna G. Muravjevan (*Muravjeva*) teksti venäläisistä noitaioikeudenkäynneistä (*Russian witchcraft on trial: Historiography and methodology for studying Russian witches*, s. 109–140) tarjoaa lisätodisteita, jotka valaisevat sukupuolikiusymystä osoittamalla samaan suuntaan kuin Toivon essee. Länsimainen demonologia ei onnistunut valtaamaan alaa yhteiskunnassa (s. 135), mikä johti varsin pakanallisiin käsityksiin noituudesta. Tämä suosi miesten suurempaa määrää noituuden alueella, mikä heijasti miesten todellista hallitsemista asemaa yhteiskunnassa. (s. 125.) Kun tarkastellaan vainojen mittakaavaa Venäjällä, mikä on keski-eurooppalaisesta näkökulmasta selvästi varsin laiminlyöty tutkimusalue, kirjoittaja antaa uhrien lukumääräksi 583 vuosien

1622 ja 1785 välillä. Venäjän asukaslukuun verrattuna määrä on suhteellisen pieni (s. 117–121). On kuitenkin otettava huomioon, että lynkkausten määrää ei tunneta (s. 115). Jos näiden seikkojen taustalla on se, että länsimainen demonologia ei onnistunut valtaamaan alaa yhteiskunnassa (s. 135), sama ei välttämättä toteudu poliittisen takapajuisuuden ollessa kyseessä (s. 111). Viimeaikainen tutkimus Pyhässä saksalais-roomalaisessa keisarikunnassa käydyistä noitaoikeudenkäynneistä on osoittanut, että voimakas alueellinen fragmentoituminen mahdollisti pionaateliston ajamat vainot, joissa puolustettiin aateliston oikeuksia, samaan aikaan kun poliittinen keskittyminen edisti ruhtinaiden mahdollisuuksia toimeenpanna Carolina-lakia, mikä hankaloitti noitasyytösten läpivientiä.

Vaikka teorialla noitavainoista keinona vahvistaa puhdasoppista, ylhäältä päin tulevaa akkulturaatiota ei ole suurta määrää kannattajia, tämä päämäärä oli laajalle levinnyt valtaapitävien ja oppineiden keskuudessa. Sitä toteutettiin ajoittain myös käytännössä, kuten Rune Blix Hagenin artikkeli norjansaamelaisesta shamanismista osoittaa (*Witchcraft and Ethnicity: A Critical Perspective on Sami Shamanism in Seventeenth-Century Northern Norway*, s. 141–166). Norjan, Ruotsin ja Venäjän pohjoisosissa elävän saamelaiskansan alistaminen poliittisen vallan alle oli tavoite, joka sai Tanskan ja Norjan kuninkaan Christian IV:n käynnistämään poliittisen kontrollin ja kulttuurisen sarron toimenpiteet. Kulttuurinen sorto kohdistui erityisesti saamelaisten keskuudessa laajalle levinneisiin rituaalitaikuiden ja shamanismin perinteisiin (s. 144–146).

Gunnar W. Knutsenin essee vainon aiheista Pyreneiden niemimaan noituuden historiankirjoituksessa (s. 167–190) muistuttaa keskitetystä inkvisitiosta muodos-

tuneen kuvan rajoituksista; noitaoikeudenkäyntien laillisista perusteista oli ollut epäilyksiä jo suhteellisen aikaisin. Tämä ei tarkoita, että olisi siirrytty maallisiin oikeudenkäynteihin – pikemminkin päinvastoin. Toisaalta yhteiskunta oli hyvin tietoinen tästä erosta ja yritti saada epäilyksenalaiset ensin myöntämään syllisyytensä valtakunnan inkvisitiotuomioistuimessa, ennen kuin heitä syytettiin paikallisessa maallisessa oikeusistuimessa.

Kokoelman viimeinen teksti, Ronald Huttonin essee nykyajan noitavainoista Afrikassa, Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa (s. 191–211) kiinnittää lukijan huomion historiallisesti universaalin taikuus- ja noituususkon nykyaikaisiin ilmentymiin. Hutton esittää, että nämä universaalit ilmiöt ovat edelleen ainakin jossain määrin toiminnassa jopa länsimaisissa yhteiskunnissa ja että eurooppalaisten noituuskäsitysten levittyä siirtomaavallan myötä maailmanlaajuisiksi noitien pelko voi nousta jälleen esiin jopa nykyaikaisessa yhteiskunnassa. Akateemisen tutkimuksen ei siis pidä tarkastella noitauksia ja vainoja pelkkänä historiallisena hölynpölynä vaan edelleen elinvoimaisena inhimillisenä tapana reagoida yhteiskunnallisiin kriiseihin.

DR. WALTER RUMMEL
LANDESARCHIV SPEYER, SAKSA